

ZNAKOVI I RIJEČI

SIGNA ET LITTERAE IV

Mythos – cultus – imagines deorum

Recenzenti

prof. dr. sc. Bruna Kuntić-Makvić
prof. dr. sc. Boris Olujić

Voditelj projekta

prof. dr. sc. Petar Selem

Urednice

prof. dr. sc. Bruna Kuntić-Makvić
dr. sc. Inga Vilogorac Brčić

Likovno oblikovanje

Boris Bui

Računalni slog

Boris Bui

Tiskanje ove knjige financijski je pomoglo Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa RH.

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 848859

ISBN 978-953-175-477-4

ZNAKOVI I RIJEČI
SIGNA ET LITTERAE
vol. IV.

Zbornik projekta »Mythos – cultus – imagines deorum«

DE RITV AD RELIGIONEM
OD OBREDA DO VJERE

 FF press

Zagreb, 2013.

PROSLOV

Lepeza se širi! Četvrti svezak niza *Signa et litterae* treći je u nizu zbornika što iznose rezultate istraživanja na projektu *Mythos – cultus – imagines deorum*. Prethodni svezak bio je korpus salonitanskih spomenika koji su se odnosili na kultove podrijetlom s Istoka. Time se ostvaruje dvojak cilj našeg projekta: objavlјivati rasprave koje se odnose na tematiku kultova u antici, posebice na našem tlu, i objavlјivati sustavne sinteze obrađenog materijala u okviru korpusa kao što je ovaj posvećen Saloni. Na ta dva načina ispunјaju se zadaće koje smo postavili na početku: “Proniknuti u ono područje gdje stanovite pojave, predmeti ili suhe činjenice govore i nešto više, gdje postoji drugi značenjski sloj, vezan uz složeni sustav simbola, znakova, figuracije u kojima je čovjek sažimao svoje tjeskobe i pokušavao razriješiti neka krajnja pitanja postojanja.”¹

Započinјemo uvidom u kultne običaje u prapovijesti Istre, tekstom koji istrađuje zagonetno područje prije pojave pisma, gdje se zaključci moraju temelјiti na ulomcima, na indicijama, na figuraciji čije tumačenje uvijek može biti predmet sporenja. Ali tako ulazimo u jedan širok, sveobuhvatni kulturni prostor čije zasade daleko premašuju zemljovidne odrednice koje u užem smislu uokviruju istrađivanje i stječu mnogo šira značenja.

Dok se istrađuju kultovi bez potpore pisma, upravo je pojava pisma njegov utjecaj na religijske sustave ranih uljudbi, posebice mezopotamske i egipatske, predmet naredne rasprave. Stvara se stanovit paralelizam pisma i u njegovim najrudimentarnijim oblicima s izgradnjom prvotnih kulturnih običaja i sustava. Tako se zacijelo otvara put i prema nečem više, prema sustavnim teološkim strukturama.

Dva teksta odnose se na naše područje: pregledno se prati preobrazba autohtonih ili ilirskih kultova u procesu romanizacije i njihov pristup klasičnim kultovima, a zatim se analiziraju dva božanstva koja se javljaju na području rimske Andautonije, jedan je Nemeza, koja ima i orijentalnih sastavnica, i drugi Savus, lokalni riječni bog zanimljivih izvoda u odnosu na život i djelovanje ljudskih zajednica uz rijeku Savu. Vezuje se uz dio njezinog toka i sve spojnice što taj kult povezuju s plovidbom, s trgovinom, jednom riječju obrtom ljudi na stanovitom dijelu hrvatskog tla.

Istočni kultovi zauzimali su od početka posebno mjesto u istrađivanjima na našem projektu – nakon Harpokrata, te Besa, Mithre i drugih sada se susrećemo s temama lociranim u našem priobalju: tu je Kibela, Velika Majka Bogova u Saloni, tu je nazočnost još uvijek ponešto enigmatična Jupitera – Amona u družbi s Meduzom na arhitektonskim spomenicima sjevernog i djelimice srednjeg Jadrana što pripadaju građevinama foruma.

Tri zaključna teksta odnose se izravno ili neizravno na pojavu kršćanstva i odnose s rimskim državnim kultovima. Ta raspra posebice je goruća u vrijeme prve i druge tetrarhije, iz kojeg vremena kreću, makar kratkotrajni i povremeni, progoni kršćana koji će ostaviti dubok trag u tradiciji salonitansko-splitske crkve. Pobjeda kršćanstva dovodi u kasnoj antici i do cjelovitog crkvenog ustroja, što se razmatra na primjeru Panonije.

¹ “Uvodno slovo”, *Znakovi i riječi. Signa et litterae*, Zbornik projekta “Protohistorija i antika hrvatskog povijesnog prostora”, sv. 1, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2002, 5.

Od prapovijesnih obreda, preko uvida u prve sprege pisma i rituala, pa preko pojave kultova na našem tlu u rimsko doba, autohtonih, istočnih, rimskih, pa do vremena u kojima se kršćanstvo probija i na koncu pobjeđuje stvarajući i vlastite tradicije i crkvene ustroje, u tom rasponu, dakle, ostvaruje se i naslov ovog četvrtog sveska iz našeg niza: *Od obreda do vjere*. Raspon je širok i sveobuhvatan. Zemljovidno, pokriva se prostor od Istre do Panonije, od Jadrana do Savske doline, s pogledom prema ishodištima na istoku, Mezopotamiji i Egiptu. Vremenski okvir pokriva sva razdoblja od prapovijesti do kasne antike. Time su učvršćeni i okviri sadržaja i svrhe našeg projekta.

Prof. dr. sc. Petar Selem

SADRŽAJ

<i>Petar Selem</i> , Proslov	5
<i>Bruna Kuntić-Makvić</i> , Urednički predgovor	7
<i>Klara Buršić Matijašić</i> , Religija – religijski običaji u prapovijesti Istre . . .	11
<i>Jasmina Osterman</i> , Utjecaj pojave pisma na razvoj religijskih sustava ranih civilizacija	39
<i>Robert Matijašić</i> , Klasični kultovi, autohtona vjerovanja i romanizacija . .	61
<u>Ivan Knezović</u> , Topografija kultova u rimskome gradu – primjer Andautonije	71
<i>Inga Vilogorac Brčić</i> , Salonitanski sljedbenici Velike Majke	93
<i>Petar Selem</i> , Jupiter – Amon na sjevernom Jadranu	119
<i>Nenad Cambi</i> , Bilješke o tetrarhijskoj religijskoj politici.	133
<i>Hrvoje Gračanin</i> , Crkveni ustroj u kasnoantičkoj Panoniji.	155
<i>Vesna Lalošević</i> , Progonitelji kršćana u predaji Salonitansko-splitske crkve	171

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za povijest
FF-press

Za nakladnika
prof. dr. sc. Damir Boras

Tisak
Tiskara Rotim i Market, Lukavec

Naklada
300 primjeraka